

OVLAŠĆENJA PRIVATNIH DETEKTIVA U ISTRAGAMA KAO ZNAČAJNA FAZA KRIVIČNOG POSTUPKA / POWERS OF PRIVATE DETECTIVES IN INVESTIGATIONS AS A SIGNIFICANT PHASE OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Prof.d-r Atanas Kozarev, Dekan Fakulteta pravnih nauka, međunarodnih odnosa i diplomatije, MIT
Univerzitet, Skoplje

Prof.d-r Ferdinand Odzakov, Prodekan Fakulteta pravnih nauka, međunarodnih odnosa i diplomatije,
MIT Univerzitet-Skoplje

Prof. d-r Sedžad Milanovic, Internacionalni univerzitet Travnik, Travnik

D-r Tijana Bombol Delevska, Generalni sekretar Asocijacije za korporativnu bezbednost-Skoplje

Stručni članak

Apstrakt: Zakon o krivičnom postupku iz 2010 godine afirmisao je ulogu privatnih detektiva u krivičnom postupku. Ostvarivanje prava na odbranu pojačava se ovlaštenjima privatnih detektiva koja su posebno nabrojana u Zakonu o detektivskoj delatnosti. Detektiv, pored drugih ovlašćenja, ključno za uspešno vođenje istraga je da sakuplja informacije za obezbeđivanje dokaznih materijala u vezi krivičnih djela. Dokazi odbrane i njihova relevantnost determiniraju njenu uspešnost. To znači da ukoliko ovlašćeni privatni detektivi imaju savremeno kriminalističko znanje, moći će da odgovore na zahteve odbrane i dokazivanje nevinosti osumnjičenog lica. Ako se ima u vidu da u dosadašnjim krivičnim predmetima oficijalno nije evidentirano učešće ovlašćenih privatnih detektiva, javlja se sumnja o razlozima zašto se ne koriste ovlašćenja privatnih detektiva u istražnom postupku? Jedan od mogućih razloga svakako je i mali broj licenciranih privatnih detektiva od strane Ministarstva unutrašnjih poslova. Broj privatnih detektiva u Republici Severnoj Makedoniji nije dvocifren. Ovaj rad ima za svoj cilj da promovira novu ulogu ovlašćenih privatnih detektiva u krivičnom postupku, posebno u istrazi, kao osnovu za uspostavljanje efikasnog sistema odbrane.

Ključne riječi: informacije, dokazi, istraga, odbrana, kriminalističko znanje.

Abstract: The Criminal Procedure Law of 2010 affirms the role of private detectives in criminal proceedings. The exercise of the right of defense is reinforced by the competences of the private detectives, which are specifically listed in the Law on detective activity. The detective, in addition to other powers, is key to the successful conduct of the investigation is to collect information for the provision of evidentiary materials regarding crimes or perpetrators of crimes. The defense's evidence and its relevance determine its success. This means that if the authorized private detective has modern criminal knowledge, he will be able to respond to the demands of the defense and prove the innocence of the suspect. If we bear in mind that the participation of authorized private detectives has not been officially recorded in the criminal cases so far, the doubt arises as to the reasons why the powers of private detectives are not used in the investigative procedure? One of the possible reasons is of course the small number of licensed private detectives from the Ministry of Interior. The number of private detectives in the Republic of North Macedonia is very low. This paper aims to promote the new role of authorized private detectives in the criminal procedure, especially in the investigation as a basis for establishing an efficient defense system.

Keywords: information, evidence, investigation, defense, criminal knowledge.

Uvod

Krivični postupak u RSM prema procesnih odredba ima pre svega zaštitnu funkciju koja se ostvaruje preko kvalitetnu dokaznu zgradu koju grade tužilac i odbrana kao stranke u postupku. Svaka sumnja mora biti fundirana na kvalitetni dokazi i dokazni materijal. Zato, procesne stranke moraju se fokusirati na pravilno i zakonito prukupljanje dokaza. Pritome, nužno je istaknuti da javni tužilac ima prednost koja je uspostavljena zakonom zato što sva dejstva ostvarena u predistražnu postupku od strana javnog tužioca i policije smatraju se tajnom. Znači, okrivljenu tek kada bude pozvan od javnog tužioca prvi put doznaje da je prema njega u prethodni period vođeni predistražni postupak i da su sakupljeni brojni dokazi koji upućuju na njegovu krivnju. Zato se postavlja pitanje dali ova prakтика zaista omogućuje jednakost oruđa dvije stranke u krivičnom postupku? Borba protiv kriminaliteta je ključni odgovor na ovo pitanje i ona je u neposrednu vezu sa represivni karakter gonjena počionica krivičnog djela. U toku prethodni postupak postoji jasno diferencijan okvir između policijske izvide i dejstava javnog tužioca. Policijski izvidi imaju za cilj da obezbede materijal koji je potreban javnog tužioca da oceni dali indicije, prvična saznanja prelaze u viši stupanj sumnje (osnovana sumnja sa konkretnim licima) na osnovi pribavljenih dokaza. Odbrana odnosno učešće branioca pretstavlja ključni uslov bez kojeg se ne može implementovati poznati princip - jednakost oruđa. Osumnjičeni još u fazi informativni razgovor u policiji, državni organi imaju pravo na branioca. Europska direktiva od 2012 godine normira dužnost nadležnih organa da im predaju pismenu pouku o njihova prava (Letter of Rights) kao garancija za zaštita njihove ustavno zagarrantovane slobode i prava.²³⁶ Međutim kada se radi o materijalnim dokazima, njihovo obezbeđivanje je obaveza i branioca. Svako osumnjičeno ili okviljeno lice za krivično djelo ima pravo na branioca u toku krivični postupak koji se vodi protiv njega. Zakon o krivičnom postupku od 2010 godine omogućuje korišćenje privatnih detektiva radi pronalaženja i prikupljanja dokaza u korist odbrane. Ova novost je važna jer za prvi put u makedonsku sudsku praksu dozvoljava se stručni i kompetentni pojedinci koji imaju kriminalističko znanje da pomognu odbrani u krivičnom postupku. Pitanje je koliko se koristi ovo zakonsko rješenje i koliko isto dopinosi da se gradi relevantna arhitektura odbrane u sudskim predmetima.

U svetu u kojem živimo opasnost po objekte zaštite višestruko se uvećala raznim vrstama i oblicima ugrožavanja. Bezbjednosna situacija znatno je izmenjena, čemu doprinose stalne promjene. Tome treba dodati složene ekonomske i društvene odnose, socijalna previranja, tranziciju i akumulaciju kapitala, što neminovno dovodi do pojave izvršenja najtežih kriminalnih radnji kao što su: učestale oružane pljačke banaka, trezora i pošta, provala u stanove, otmica, ucena i drugih krivičnih djela usmerenih protiv lica i imovine.

²³⁶ Directive 2012/13/EU of the European Parliament of the Council of 22 May on the right to information in criminal proceedings.

1. Novi model istrage u krivičnom postupku i njene karakteristike

Zakon o krivičnom postupku pravi distinkciju između predistražni postupak i istrage kao sadržaj prethodni postupak. Karakteristično za predistražni postupak je to što nakon prijema krivične prijave ili posle dobiveno izveštenje od policije da je izvršeno krivično djelo koje se goni ex officio, sa postupak rukovodi javni tužilac, a pravosudna policija je dužna da postupa prema naredbama i nasoke javnog tužioca, kao i da i u slučaj kada pravosudna policija nema dobiveno posebne naredbe ili nasoke od javnog tužioca, ista je dužna da produži sa izvidima i da preduzima potrebne mjere i dejstava za koje je ovlašćena sa Zakona o krivičnom postupka.

Osnovna prava i obaveza javnog tužioca sadržani su u čl. 39 ZKP²³⁷ gde su propisani i njegova nova ovlašćenja: donošenje naredbu za sprovođenje istražni postupak, sprovođenje istražni postupak, pregovaranje i sporazumjevanje sa okrivljeni o krivičnu sankciju i odlučivanje po žalbe oštećenog u slučaju kada javni tužilac donosi rješenje o odbacivanje krivične prijave. Pored prava i obaveza propisani u čl. 39 ZKP, u ovaj zakon ima i druge odredbe koje se odnose na ovlašćenja javnog tužioca²³⁸, kao šta je na primjer odredba iz čl. 304 ZKP koja propisuje također novina u delu postupljanja javnog tužioca u slučaju donešenje naredbe o zapiranje istražni postupak.

Istražni postupak se sprovodi protiv konkretno lice kada postoji osnovana sumnja da je izvršilo krivično djelo koje se goni po službenoj dužnosti ili po prijedlog. U istražni postupak:

- Pribavljaju se dokazi i podaci koje su potrebni JT kako bi mogao da odluči dali će pokrenuti optužba ili otkazati se od krivično progon i
- Izvode se dokazi za koje postoji opasnost da neće moći da se izvedu u toku glavne rasprave ili da njihovo izvođenje bilo povezano sa poteškoćama suglasno čl. 312, 313, 314, 315, 316, 317 i 318 ZKP.

U toku istražni postupak JT je dužan da prikuplja dokaze koje idu kako na teret osumnjičnog, tako i u njegovu koristi.

JT, donosi naredbu o sprovođenje istražni postupak kada se radi o krivično djelo koje se goni po službenoj dužnosti ili po prijedlog i za koje je predviđena kazna zatvor nad 5 godina. Za krivična djela za koja je predviđena kao glavna kazna parična kazna ili kazna zatvor u trajanju do 5 godina sprovodi se skraćeni postupak (čl. 468 st. 1 ZKP) i ne dososi se naredba o sprovođenju istražni postupak.

U vezi uloga privatnih detektiva u istražni postupak, važno je napomenuti da njihov značaj posebno dolazi do izraz u delu koji obavezuje JT u toku istrage da prikuplja dokaze koje idu u prilog okrivljenoga. Ova obaveza JT je u suglasnost sa načelom objektivnosti u ostvarivanje pravo

²³⁷ ZKP – Zakon o krivičnom postupku.

²³⁸ JT – javni tužilac

odbrane osumnjičenog, zato što u ovu fazu krivični postupak JT se javlja u dvojnu ulogu – sa jedne strane, on je stranka u postupku, a sa druge strane je organ koji sprovodi istražni postupak i u okviru tog ovlašćenja prikuplja potrebne dokaze i podatke. S ciljem da se onemogući zapostavljanje dokaza koji su u korist odbrane, odnos s ciljem da se obezbedi njihovo sakupljanje, JT kao organ nadležan za sprovođenje istražni postupak dužan je u ovu fazu postupka da prikuplja kako dokazi koji idu u prilog optužbe, tako i dokazi koji su u prilog okrivljenog, odnosno njegove odbrane.²³⁹

Uloga privatnih detektiva posebno je važna u borbi protiv korporacijski kriminal. Postoji podatak da u novembru 2009. godine, kompanija „PriceWaterhouseCoopers“ (PwC) U.S., u okviru globalnog istraživanja ekonomskog kriminala, došla je do rezultata da je 35% američkih kompanija, od avgusta 2008. do jula 2009. godine, bilo žrtva najmanje jednog velikog ekonomskog krivičnog dela. U ovom izveštaju se pominje „trougao prevare“, kao sredstvo za identifikovanje potencijalnih indikatora izloženosti kompanije prevarama. Ovaj trougao čine pritisak, prilike i stav ili racionalizacija. Većina izvršnih lica, intervjuisanih od strane PwC-a, smatra da je rizik od prevara veći zbog povećanog pritiska u ekonomiji koja posrće. Tu se podrazumeva pritisak da se ispune planirani ciljevi i napor da se sačuva radno mesto ili obezbede bonusi.²⁴⁰

2. Privatni detektivi i njihovo mjesto u sistemu odbrane u toku krivični postupak

Normativna definicija o detektivsku delatnost podrazumeva prikupljanje podatke i informacije, njihova obrada, kao i njihovo upotrebljavanje u sugalsnosti sa Zakona o detektivsku delatnost. Detektivske usluge vrše se samo na osnovu ugovor u psimenu formu između detetkiva i stranku i

²³⁹ Kalajđiev G., i dr., Komentar ZKP, Skoplje, 2018 godine, str. 645.

²⁴⁰ <https://www.securitysee.com/2017/10/korporativni-kriminal-u-teskim-vremenima/>, 17.07.2023 godina. (Majkl I.

Benson, profesor u kriminalističkoj školi Univerziteta u Sinsanetiju, kao i mnogi drugi, tvrdi da nije najjasnije da li ovakvi prestupi rastu tokom recesije, ili se tada samo otkrivaju. „Ekonomska kriza, zapravo, razotkriva veliki broj prevara i ilegalnih aktivnost, koje su se odvijale i tokom ekonomskog uspona, ali se nisu primećivale,“ kaže Benson. Tipičan primer je prevara Bernarda Madofa, takozvana „Ponzijeva šema“, koja je funkcionisala više od deset godina i tek je razotkrivena kada je došlo do recesije. PwC je takođe otkrio da kompanije ne deluju uvek preventivno, što se tiče sprečavanja i borbe protiv prevara. Autori izveštaja su utvrdili da u kompanijama postoji „uznemirujuća nesvesnost u vezi sa obavljanjem procena rizika od prevara.“ U izveštaju se navodi, da je samo 15 procenata od ispitanih kompanija imalo nekakav plan za poboljšanje procena rizika od prevara.)

posebno pismeno ovlaštenje stranke ovjereno kod notara. U čl. 12 navednog zakona, takstativno je nabrojano da detektiv može da prikuplja podaci i informacije:

- Za obezbeđivanje dokazni materijali u vezi sa krivična djela ili počinioci krivičnih djela;
- Za lica koja su isčeznuta ili sakrivena, anonimna prijava ili za počinioci materijalnu štetu;
- Za otkrivanje identiteta lica i njihovo življenje ili prestop;
- Za ukradene ili izgubljene stvari;
- Za dokazi koji su u vezi o zaštiti ili utvrđivanje istinitosti u postupku pred suda, drugi državni organ, institucija koja vrši javno ovlaštenje ili pravno lice koje odlučuje za pojedinačna prava stranke;
- Za odnos radnika prema zaštiti delovnu tajnu;
- Za uspješnost i delovnost pravna lica.

Privatni detektiv ima pravo da preduzima dejstava radi pronalaženja i prikupljanja dokazi u koristi odbrane. Branilac je subjekat koji predlaže JT da se obezbede određeni dokazi. Ova odredba se odnosi na samostojna prava branilaca za preduzimanje dejstava koje su u funkciji prikupljanja dokaza koji su u koristi odbrane. Znači, privatni detektiv može da naloži prikupljanje određenih dokaza i ova dejstava se shvataju kao dejstava odbrane. U ovaj kontekst postoji povezanost između branioca i privatni detektiv. Praktično uloga privatnih detektiva može da bude presuda kada branilac sprovodi sopstvene istrage koje su retkost u našu sudsku praksu. Po primeru Italije, a slično i sa ZKP Srbije, naš zakon uvodi posebne istrage odbrane s ciljem da se prikupljanju dokazi odbrane, odnosno bolje da se pripremi odbrana, uređeno sa čl. 305-311. ovo prema nađeg zakonodavca pretstavlja efiaksnija mogućnost za jednakost oruđa između države i okrivljenog nego paternalistički konceptat iz starog ZKP, koji postoji u Hrvatsku, gde okrivljeni prisustvuje na dejstava koja ih preduzima JT.²⁴¹

Zato može da se notira da ovo celonso neimplementovanje zakonske odredbe dovodi do situacije važne informacije se ne iznesu u toku istražni postupak, a dalje i na glavnu raspravu. Korištenje usluge privatnih detektiva može mnogu doprinjeti za kvalitetno prikupljanje dokaze u korist odbrane s jedne strane i za oficijalnost postupanja s druge strane. Praktično, ovlaštenja privatnih detektiva stoje nasuprot ovlaštenja JT u istrazi koji kao nadležni državni organ preduzima sledeća istražna dejstava: pretres, privremeno obezbeđenje i oduzimanje predmeta ili imovine, ispitivanje osumnjičenog i svedoci, vještačenje, uvid i rekonstrukcija i posbne istražne radnje. Navedena istražna dejstava JT može da ih preduzme i pre donošenja naredbe za sprovođenja istražni postupak ukoliko postoji opasnost od odlaganje.²⁴²

²⁴¹ Ibid, str. 215.

²⁴² Kozarev A., Praktikum kazneno procesno pravo, Skopje, 2016 godina, str. 15.

Pravo na branilac garantira se u svih fazama krivičnog postupka. To pretpostavlja da privatnih detektiv kao stručno lice, kao poseban savjetnik može se koristiti u toku cjelokupno krivično postupanje. Povjerenje između advokata kao branilac i okrivljeni je od krucijalni značaj za efikasno sprovođenje odbrane, što se smatra kako društveni interes, a ne samo interes okrivljenog.

3. Detektivska delatnost – realnost ili mit?

Razvoj detektivske delatnosti u RSM ne sledi tempo razvoja privatne bezbednosti u celini. Zašto? Sveukupne promjene nastale nakon donošenja Ustava RSM aktualizovale su određene novine na području vršenja određenih delatnosti odnosno praktično su uveli profesije koje do tada nisu postojale. Ustavna dikcija za zaštita temeljne vrednosti, slobode i prava čoveka i građanina i pravna zaštita imovine, razvijali su i druge sekundarne forme njene realizacije, a u tom smislu i pojava i vršenje detektivske delatnosti. Uspostavljanje profesije detektiv do donošenja Zakon od detektivsku delatnost iz 1999 godine nije se baziralo na izgrađenu zakonsku regulativu, utvrđeni uslovi, kriterije i nadzora. Zakon se zasniva na sledeća načela:

- Legaliziranje vršenje detektivsku delatnost
- Profesionalnost i stručnost subjekata u vršenju detektivsku delatnost.²⁴³

Zakon o detektivsku delatnost je realnost koja daje osnov za korišćenje detektivske usluge.

I ta realnost nije sporna. Njena implementacija je diskutabilna. Tako na primjer, zakonska odredba koja propisuje obavezu stranka koja je klijenat svoje ovlašćenje obavezno da overi kod notara postavlja granice i subjektivnost. Naime, detektivska delatnost je tajna, kao što je konspirativna i istraga. Mogućnost notar koji overava ovlašćenje da dozna za ovaj angažman je u suprotnosti sa osnovni princip detektivske delatnost, a to je princip tajnosti. Zaista dali detektivsko poverenje nije ugroženo sa ove zakonske odredbe i dali je to jedan od razloga što do sada ne postoji ni jedan sudski postupak gde je angažiran privatni detektiv od strana odbrane okrivljenog. Poverenje između privatni detektiv i okrivljenog odnosno njegov branilac je ključni faktor za jačanje odbranu u toku krivičnog postupka.

Pismeni ugovor između detektiva i naručioca detektivske usluge, kao i pismeno ovlašćenje predstavljaju kumulativan osnov za vršenje detektivskih poslova. Na taj način prema zakonodavca sprečava se mogućnost detektiv da preduzima dejstava samostalno bez nalogavca i da prikuplja saznanja i iste da ih eksponira drugim zainteresovanih lica. Ugovor je obligacioni odnos, a kao takav podleži Zakona o obligacionim odnosima i pretstavlja bitan preduslov za konkretno postupanje detektiva radi utvrđivanje predmet, cena detektivske usluge, rok i drugo.

²⁴³ Kozarev A., i dr., Privatna bezbednost u RM - teoretski i institucionalni dizajn, Zbornik radova Druga međunarodna naučna i stručna konferencija: Društvene, ekonomskie pravne, bezbednosne socijalne determinante za razvoj korporativnu bezbednost u RM, region i dalje, Asocijacija korporativne sigurnosti, Skoplje, 2017 godine, str. 12.

Otvaranje mogućnost privatni detektivi da imaju posebnu ulogu u fazi prikupljanja informacija za materijalni dokazi je novo poglavje u sudsku praksu. Pritome, široka je fenomenologija koja se odnosi na područja djelovanja privatnih detektivi uopšte. Tako, razlikujemo:

1. Opšti detektivski poslovi
 - Krivična djela ili počinioci krivičnih djela;
 - Isčeznuta lica ili sakriveni lica;
 - Lica koja pišu anonimna pisma ili prouzrokuju materijalnu štetu;
 - Otkrivanje identitet lica i njegovo mjesto življenja odnosno prebivanja;
 - Krađa predmeta ili izgubljeni predmeti i drugo.
2. Zastupanje i pomoć porodica
 - Narkomanija (sarađnja sa Centrom za prevenciju narkomanije);
 - Verske sekte;
 - Maloletnička delinkvencija;
 - Bračno neverstvo;
 - Provera budućeg bračnog partnera;
 - Rasvetljavanje kućne krađe;
 - Nasilje u porodici i drugo.
3. Korporacijska bezbednost
 - bezbednost i zaštita delovno poslovanje;
 - zaštita delovne tajne;
 - uspešnost i delovnost pravnih lica;
 - podrška sektora ljudskih resursa;
 - delovno poligrafsko ispitivanje;
 - borba protiv korporacijski kriminal i drugo.

Razvoj delatnost privatnih detektiva je determinisan od objektivni i subjektivni preduslova. Ulaganje u ovu područje je posebna investicija i njen značaj sve više dolazi do izražaja. Potrebno je formiranje Komora privatnih detektiva kao telo nadležno za unapređenje institucionalni i funkcionalni dizajn uloga privatnih detektiva. To je složen process. Ali zasigurno vodi ka novu realnost u sudsku praksu – jačanje dokazne zgrade u svaki pojedinačni slučaj.

Zaključak

Delatnost privatnih detektiva normativno je uređena u Zakon o detektivsku delatnost. Kada se radi o krivičnom postupku, njihova funkcija posebno je normirana u Zakon o krivičnom postupku. Normativna uređenost je ključna determinant za implementacija vladavine prava na području detektivske delatnosti.

Privatni detektivi imaju posebna ovlašćenja da budu uključena u odbrani osumnjčena i okrivljena lica. Njihove postupanje je u funkciji odbrane i jačanje kapaciteta branioca u sve faze krivnog postupka. Praktično, preko delatnost privatnih detektiva advokati mogu otvoriti novu stranicu u svoje poslovanje preko sprovođenje vlastitih istraga za svaki pojedinačni slučaj. Posebno uloga privatnih detektiva dolazi do izražaj u borbi protiv korporacijski kriminal koji danas postaje bezbednosna pretnja od internacionalan karakter.

Literatura

- 1.Directive 2012/13/EU of the European Parliament of the Council of 22 May on the right to information in criminal proceedings.
- 2.Kalajđiev G., i dr., Komentar ZKP, Skoplje, 2018 god.
- 3.Kozarev A., Praktikum kazneno procesno pravo, Skopje, 2016 god.
- 4.Kozarev A., i dr., Privatna bezbednost u RM - teoretski i institucionalni dizajn, Zbornik radova Druga međunarodna naučna i stručna konferencija: Društvene, ekonomske pravne, bezbednosne socijalne determinante za razvoj korporativnu bezbjednost u RM, region i dalje, Asocijacija korporativne sigurnosti, Skoplje, 2017 god.

<https://www.securitysee.com/2017/10/korporativni-kriminal-u-teskim-vremenima/>